

تحولات و ساختار بخش مالی در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران

دکتر سید حسین میرجلیلی *

چکیده: ساختار بخش مالی شامل نهادهای مالی، ابزارهای مالی، بازارهای مالی، قوانین حاکم بر بخش مالی و ارگانهای سیاستگذار در بخش مالی است. نهادهای مالی سپرده پذیر در اقتصاد جمهوری اسلامی ایران شامل بانک های دولتی (تجاری و تخصصی) و خصوصی، موسسات مالی غیر بانکی، تعاونی های اعتباری و صندوق های قرض الحسنه است. بیمه های بازرگانی، بیمه های اجتماعی و صندوق های بازنشستگی، واسطه های مالی قراردادی در اقتصاد ایران هستند. شرکتهای سرمایه گذاری در اوراق بهادار، نهادهای مالی سرمایه گذاری را تشکیل می دهند. در بازار پول، بانکها و موسسات مالی غیر بانکی، تعاونی های اعتباری، خزانه داری و صندوق های قرض الحسنه حضور دارند. مهم ترین نهاد بازار سرمایه در ایران، بورس اوراق بهادار تهران است و بازار تامین اطمینان سازمان یافته در ایران وجود ندارد. ابزارهای مالی در بخش مالی اقتصاد جمهوری اسلامی ایران شامل: سهام، اوراق مشارکت طرح های انتفاعی و سپرده های کوتاه مدت و بلند مدت بانکی می باشند.

مهم ترین قوانین حاکم بر بخش مالی ایران را قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون پولی و بانکی کشور، قانون تاسیس بورس اوراق بهادار، و قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت و قانون تاسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه گری تشکیل می دهند.

برخی از چالش های بخش مالی ایران مواردی مانند: پایه بانکی بودن بخش مالی، دخالت دولت در تعیین نرخ سود و تسهیلات تکلیفی، عدم حضور بخش خصوصی در بازار تامین اطمینان، تأثیرپذیری سیاست پولی از سیاست مالی و عدم تنوع اوراق بهادار در بازار سرمایه را شامل می شوند.

واژه های کلیدی: بخش مالی _ اقتصاد ایران _ نهادهای مالی _ ابزارهای مالی _ بازارهای مالی

مقدمه

از دیدگاه اقتصاد دانان کلاسیک بخش مالی به همراه بخش واقعی، دوی بخش يك اقتصاد را تشکیل می دهند. این وضعیت که به دوگانگی کلاسیکی معروف است، نشان دهنده دو بخش اصلی يك اقتصاد می باشد. در هر اقتصادی به اقتضای شرایط و پیشینه آن اقتصاد، بخش مالی دارای ساختار خاص خود است. شناخت ساختار به ما کمک می کند تا بتوانیم اجزای تشکیل دهنده ساختار و نحوه کارکرد و جایگاه هر يك از اجزاء را بشناسیم و براساس آن به نحوه کارکرد کل ساختار آگاهی یابیم. نحوه کارکرد ساختار، امکان توضیح و پیش بینی را فراهم می کند.

براین اساس سوال اصلی پژوهش عبارت است از اینکه: ساختار بخش مالی در اقتصاد ایران چگونه است؟ و

چگونه در طول زمان متحول شده است؟ فرضیه پژوهش آن است که: ساختار بخش مالی ایران شامل: نهادهای مالی، ابزارهای مالی، بازارهای مالی، قوانین حاکم بر بخش مالی و نهادهای سیاستگذار در این بخش است.

1- بخش مالی از دیدگاه نظری

از دیدگاه تجهیز منابع، بخش مالی را می توان با توجه به اینکه اعتبار دهندگان مایل به سرمایه گذاری یا اعطای اعتبار "مستقیم" به متقاضیان باشند و یا از طریق واسطه های مالی اقدام نمایند، به دو روش تأمین مالی مستقیم و غیر مستقیم تقسیم کرد. در روش مستقیم، اعتبار دهندگان یا پس انداز کنندگان وجوه خود را تبدیل به اوراق بهادار می کنند. در روش سرمایه گذاری یا اعطای اعتبار به صورت غیر مستقیم، پس انداز کنندگان کوچک، نزد واسطه های مالی اقدام به اندوختن منابع مالی می کنند. در روش غیر مستقیم اغلب ابزارهای مالی به صورت سپرده های کوتاه مدت و دراز مدت و ابزارهای مالی بازار سرمایه می باشد. سه ابزار مالی متداول در بخش مالی عبارتند از: اوراق قرضه، اوراق سهام و گواهی سپرده های بانکی.

2- نهادهای مالی در اقتصاد ایران

نهادهای مالی در بخش مالی اقتصاد ایران را می توان به نهادهای مالی سپرده پذیر، نهادهای مالی قراردادی و نهادهای مالی سرمایه گذاری در اوراق بهادار تقسیم نمود که ذیلاً تبیین می گردند:

الف- نهادهای مالی سپرده پذیر

نهادهای مالی سپرده پذیر در اقتصاد ایران شامل: بانکهای دولتی (تجاری و تخصصی) و خصوصی، موسسات مالی غیر بانکی، تعاونی های اعتبار و صندوقهای قرض الحسنه است.

در حال حاضر بانک های دولتی شامل شش بانک تجاری و چهار بانک تخصصی است. بانکهای تجاری دولتی عبارتند از: بانک تجارت، بانک ملی ایران، بانک ملت، بانک سپه، بانک رفاه و بانک صادرات ایران. بانک های تخصصی عبارتند از: بانک مسکن، بانک کشاورزی، بانک صنعت و معدن و بانک توسعه صادرات ایران.

بانک های تجاری و تخصصی با قبول سپرده، اقدام به تأمین مالی متقاضیان می کنند. نقش اصلی بانک ها به عنوان موسسه مالی واسطه ای خصوصاً بانک های تجاری، از جمع آوری وجوه مازاد و سرمایه های اندک و تمرکز آن در سپرده های بانکی به منظور تجهیز منابع و سپس تخصیص منابع است.

تحول بانک ها در ایران از آغاز تا انقلاب اسلامی را می توان به چهار دوره تقسیم کرد:

دوره اول: فعالیت صرافان (از آغاز تا 1266 ه. ش)

دوره دوم: فعالیت بانکهای خارجی (1307-1266 ه. ش)

دوره سوم: از تاسیس بانک ملی ایران تا تاسیس بانک مرکزی ایران (1339-1307 ه. ش)

دوره چهارم: از تاسیس بانک مرکزی تا انقلاب اسلامی (57-1339 ه.ش) (اکبر پیروزفر، 1373، صص 9-114)

جدول شماره (1)

بانک های ادغام شده پس از انقلاب اسلامی

نام بانک	نوع فعالیت	بانک های ادغام شده
ملی ایران	تجاری	این بانک بانام قبلي به فعالیت خود ادامه داد
سپه	تجاری	این بانک بانام قبلي به فعالیت خود ادامه داد
رفاه کارگران	تجاری	این بانک بانام قبلي به فعالیت خود ادامه داد
ملت	تجاری	اعتبارات تعاوني توزیع، ایران و عرب، بیمه ایران، بین المللي ایران، پارس، تجارت خارجي ایران، تهران، داریوش، عمران، فرهنگیان.
تجارت	تجاری	شهریار، صنایع ایران، کار، روس و ایران، ایرانیان، ایران و خاورمیانه، ایران و انگلیس، اعتبارات ایران، بازرگانی ایران، بین المللي ایران و ژاپن، تجارت ایران و هلند، اصناف ایران (ایران شهر).
صادرات	تجاری	گسترش آذربایجان، گسترش خزر، گسترش خوزستان
صنعت و معدن	تخصصی	اعتبارات صنعتي، توسعه صنعتي و معدني ایران، توسعه و سرمایه گذاری ایران.
کشاورزی	تخصصی	تعاون کشاورزي ایران، توسعه کشاورزي ایران.
مسکن	تخصصی	رهني ایران، ساختمان.

مأخذ: والي نژاد، مرتضی، (1368)

همانگونه که در جدول شماره (1) ملاحظه می شود پس از انقلاب اسلامی با ادغام بانکها، شش بانک تجاری و سه بانک تخصصی بوجود آمد. در تیر ماه سال 1370 بانک تخصصی دیگری به نام بانک توسعه صادرات ایران توسط مجمع عمومی بانکها تاسیس شد. به این ترتیب تعداد بانکهای تخصصی به 4 بانک افزایش یافت. تمامی بانکهای یاد شده (تجاری و تخصصی) ملی و در اختیار دولت می باشند.

در حال حاضر (1383) چهار بانک خصوصی به نامهای: بانک پارسیان، بانک اقتصاد نوین، بانک سامان و بانک

کارآفرین فعالیت می‌کنند. دو مؤسسه مالی غیربانکی با عنوان: مؤسسه مالی و اعتباری بنیاد و مؤسسه اعتباری توسعه نیز در بخش مالی ایران فعال هستند. علاوه بر آن تعاونیهای اعتبار متعددی به عنوان نهاد مالی سپرده‌پذیر در بخش مالی ایران فعالیت دارند مانند: تعاونی اعتبار مولی الموحیدین، تعاونی اعتبار ثامن الائمه و ... همچنین تعداد بسیاری صندوق قرض‌الحسنه در کشور فعالند. مانند: سازمان اقتصاد اسلامی ایران، صندوق قرض‌الحسنه امام صادق (ع)، صندوق قرض‌الحسنه جاوید و ...

ب- نهادهای مالی قراردادی

بیمه های بازرگانی و اجتماعی و صندوقهای بازنشستگی، واسطه های مالی قراردادی در اقتصاد ایران هستند.

1- بیمه های بازرگانی

در ربع اول قرن بیستم بیمه در ایران ایجاد گردید. تحولات بیمه در ایران به چهار دوره تقسیم می شود:
دوره اول: فعالیت بیمه های خارجی: امتیاز انحصاری بیمه در ایران در سال 1269 شمسی توسط ناصرالدین شاه به پولیاکوف روسی اعطاء شد اما به دلیل عدم انجام تعهدات توسط نامبرده، این امتیاز لغو گردید.

در سال 1283 ضمن يك قرارداد، بیمه بسته های پستی مطرح شده بود. سرانجام در سال 1289 شمسی با تاسیس شعبه دو شرکت بیمه روسی به نام «نازدا» و «کافکاز مرکوری»، عملاً عملیات بیمه در ایران آغاز گردید. دوره اول فعالیت بیمه در ایران که صرفاً بیمه های خارجی فعالیت داشتند بمدت 25 سال به طول انجامید.

دوره دوم: فعالیت نخستین شرکت بیمه ایرانی: شرکت سهامی بیمه ایران در سال 1314 شمسی توسط دولت تاسیس شد. شرکتهای بیمه خارجی برای رقیب جدید خود در ارتباط با اتکایی های مورد نیاز بیمه ایران ایجاد مشکلات می کردند لذا دولت برای حمایت از شرکت سهامی بیمه ایران، انحصار امور بیمه ارگانهای دولتی را به بیمه ایران واگذار کرد. همچنین شرکتهای خارجی موظف شدند 25 درصد از بیمه نامه های صادره خود را در ایران نزد این شرکت اتکایی نمایند. در سال 1316 قانون بیمه به تصویب رسید. در سال 1331 براساس مصوبه دولت دکتر مصدق ضمانت نامه بانکی نمایندگی های خارجی به 250 هزار دلار سپرده ارزی قابل افزایش تا 500 هزار دلار تبدیل شد. همچنین 25 درصد اتکایی اجباری نزد شرکت سهامی بیمه ایران همچنان برقرار ماند. در نتیجه تنها 2 نمایندگی یورکشایر (انگلستان) و اینگستراخ (شوروی) به فعالیت خود ادامه دادند. سرانجام در سال 1358 با ملی شدن بیمه، فعالیت دو نمایندگی بیمه خارجی نیز متوقف شد.

دوره سوم: تاسیس بیمه مرکزی ایران: در سال 1350 قانون بیمه مرکزی ایران و بیمه گری به تصویب

رسید. پس از آن انتقال اتکایی اجباری از بیمه ایران به بیمه مرکزی صورت گرفت. براین اساس کلیه موسسات بیمه موظف شدند 50 درصد از بیمه های زندگی و 25 درصد از سایر رشته های بیمه خود را نزد بیمه مرکزی اتکایی نمایند.

تا قبل از پیروزی انقلاب اسلامی چهار گروه شرکت بیمه براساس نوع مالکیت آنها می توان تشخیص داد که عبارتند از: شرکت سهامی بیمه ایران (دولتی)، شرکتهای سهامی بیمه (خصوصی)، شرکتهای سهامی چند ملیتی (سرمایه مختلط) و دو نمایندگی خارجی.

دوره چهارم: پس از انقلاب اسلامی: با مصوبه شورای انقلاب اسلامی در تاریخ 1358/4/4 فعالیت بیمه، ملی اعلام شد. در نتیجه از 15 شرکت موجود، 12 شرکت بیمه خصوصی، ملی و دو نمایندگی خارجی منحل شد. از اواسط سال 1360 هیات مدیره مشترک دوازده شرکت بیمه تصمیم می گیرد که دو شرکت که نتیجه عملکرد آنها مثبت بود (آسیا و البرز) به فعالیت خود ادامه داده و بقیه تنها به انجام تعهدات گذشته و پرداخت خسارتهای معوقه بپردازند. سرانجام در سال 1367 این 10 شرکت به نام بیمه دانا فعالیت خود را از سرگرفتند.

جدول شماره (2)

شرکت های بیمه داخلی و خارجی در ایران از آغاز تا سال 1383

سال بیمه گران	از آغاز تا 1314	از 1314 تا 1331	1331 تا 1358	1358 تا 1383
خارجی	21	23	2	--
داخلی	--	2	13	4
جمع	21	25	15	4

مأخذ: بیمه مرکزی ایران.

در حال حاضر (1383) چهار شرکت بیمه فعال در ایران عبارتند از: 1- شرکت سهامی بیمه ایران 2- بیمه آسیا 3- بیمه البرز 4- بیمه دانا (در سال 1367 شرکت بیمه دانا از ادغام ده شرکت بیمه فعالیت خود را آغاز کرد). بیمه های خصوصی که در سالهای اخیر فعالیت خود را آغاز کرده اند هنوز در مراحل ابتدایی قرار دارند و حجم کوچکی از بازار بیمه را در اختیار دارند که از آن جمله می توان به بیمه ملت اشاره نمود. (دفتر مطالعات بیمه ای، 1372، صص 7-10 و وزارت امور اقتصادی و دارایی 1375، صص 4-14)

2- بیمه های اجتماعی

صنایع نوین و ماشینی در دوران فاجار وارد ایران شد. چندی بعد از ورود این صنایع، مسئله بیمه های اجتماعی مطرح شد. زیرا تا آن زمان فعالیت اقتصادی گسترده ای که نیاز به استخدام گروه زیادی کارگر داشته باشد، وجود

نداشت، از این رو مساله تامین کارگران نیز مطرح نبود و تنها برخی از موسسات و کارگاه ها مقررات خاص و محدودی برای حمایت از کارگران خود در مقابل حوادث احتمالی داشتند. بعد از سال 1309 کارگاه ها و موسسات صنعتی به تدریج پا به عرصه وجود نهادند و از آنجا که کارگران شاغل در این کارگاه ها دائماً در معرض حوادث و خطرات بودند لذا وجود سازمانی که بتواند در مواقع خطر و آسیب دیدگی از این افراد حمایت کند احساس گردید. در سال 1309 دولت وقت مقرراتی جهت بیمه حوادث ناشی از کار درباره کارگران راه سازی و راه آهن و معادن وضع کرد و قرار شد از اول سال 1310 از مزد هر کارگر يك شاهی و از مزد کارکنان قراردادی 2 درصد کسر شده و صرف هزینه کارگران آسیب دیده شود. با این اقدام بیمه های اجتماعی در ایران بنیانگذاری شد. در مرداد ماه سال 1310 نظام نامه صندوق احتیاط وزارت طرق و شوارع تهیه گردید. این اولین صندوق مربوط به بیمه های اجتماعی بود. طبق مقررات، مبلغی معادل سه سال آخرین حقوق به وراثت کارگر متوفی پرداخت می شد و حداکثر آن نمی بایست از 20 هزار ریال تجاوز می کرد. بنابراین تا آن زمان هزینه بیمه اجتماعی به طور کلی بر عهده کارگر بود.

گام دوم در قانون بودجه سال 1311 برداشته شد. در این قانون به وزارت مالیه اجازه داده شد برای جبران خسارت های مالی و یا آسیب های جانی که هنگام انجام وظیفه متوجه کارگران شاغل در امور ساختمان های دولتی و امور مشابه آن شود مبلغی متناسب با صدمات و آسیب های وارده که حداقل معادل 10 روز و حداکثر معادل یکسال دستمزد آنان باشد به آنها پرداخت شود.

همانطور که ملاحظه می شود بیمه اجتماعی تنها شامل کارگران راه و کارگران ساختمانی ساختمانهای دولتی یا به طور کلی کارگرانی که برای دولت کار می کردند، می شد. در گام دوم تمام هزینه ها بر عهده دولت بود. بر خلاف اولی که تماماً بر عهده کارگر بود.

در مرداد ماه سال 1315 نظام نامه کارخانجات و موسسات صنعتی تهیه و به تصویب دولت رسید. در فصل ششم این نظام نامه مقرراتی شبیه به مقررات مربوط به تشکیل صندوق احتیاط کارگران وزارت طرق و شوارع پیش بینی شده بود. بدین ترتیب که کارگران روزمزد، روزی يك شاهی و سایرین 2 درصد حقوق خود را به صندوق می پرداختند و از کمک های در نظر گرفته شده بهره مند می شدند. همچنین در این نظام نامه پیش بینی شده بود که کارگران می توانند هر ماه مبلغی از حقوق خود را به عنوان صرفه جویی، در صندوق احتیاط به امانت گذارده و از بهره آن استفاده کنند. به همین علت در نظام نامه یاد شده، صندوق احتیاط، «صندوق احتیاط و صرفه جویی» نامیده شد.

در مرحله بعد قانون بیمه اجباری کارگران در آبان ماه 1322 به تصویب رسید. ویژگی های آن عبارت بودند از:

(فرهنگ مهر، 1348، ص 292)

- 1- مقررات بیمه اجباری فقط ناظر به کارگاه هایی بود که حداقل 20 کارگر داشت.
 - 2- کارگران فقط در مقابل حوادث بر اثر انجام وظیفه بیمه می شدند.
 - 3- میزان حق بیمه بر حسب شغل کارگر و خطرات احتمالی متفاوت بود.
 - 4- یک سوم حق بیمه را کارگر و بقیه را کارفرما می پرداخت.
 - 5- بیمه کارگران به شرکت سهامی بیمه ایران واگذار شد.
- در این قانون هزینه ها از طرف کارگر و کارفرما تامین می شد. پس از آن تاریخ، نخستین قانون کار تهیه و در آن مقرراتی برای مداوای بیماری های ناشی از کار گنجانده شد. در این قانون ایجاد صندوق تعاون برای امور ازدواج، از کار افتادگی، بازنشستگی و ... نیز پیش بینی شده بود.
- در سال 1328 قانون جدید کار تصویب و طی آن مقرر شد کلیه امور مربوط به کارگران در وزارت کار متمرکز شود. «صندوق تعاون و بیمه کارگران» نیز در سال 1329 تشکیل و در سال 1331 به «سازمان بیمه های اجتماعی کارگران» تبدیل شد. در مرحله بعد طی سالهای 38-1335 حق بیمه به 18 درصد افزایش یافت. در سال 1342 «سازمان بیمه های اجتماعی ایران» به وجود آمد که صاحبان مشاغل آزاد را نیز تحت پوشش قرار می داد.
- در سال 1345 به منظور تعمیم بیمه های اجتماعی، «سازمان تامین اجتماعی» تاسیس گردید و در همان سال قانون تامین اجتماعی به تصویب رسید. از سال 1355 حق بیمه به 30% افزایش یافت. (3 درصد سهم دولت، 20 درصد سهم کارفرما و 7 درصد سهم بیمه شده).
- بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به موجب مصوبه شورای انقلاب مورخ 1358/4/28 مقرر شد تامین اجتماعی بر اساس قانون مصوب 1354 به کار خود ادامه دهد. حق بیمه نیز کماکان 30 درصد باشد و بیمه بیکاری نیز بوجود آید.
- افرادی که طبق قانون تامین اجتماعی تحت پوشش سازمان تامین اجتماعی هستند عبارتند از: 1- افرادی که به هر عنوان در مقابل دریافت مزد یا حقوق کار می کنند. 2- صاحبان حرف و مشاغل آزاد چه دارای کارگر باشند (کارفرما) یا خود به تنهایی به کار اشتغال دارند (خویش فرما) می توانند با پرداخت حق بیمه مقرر از مزایای قانون بهره مند شوند. 3- مستخدمین وزارت خانه ها و موسسات و شرکتهای دولتی وابسته به دولت. 4- اتباع بیگانه که طبق مقررات در ایران اشتغال دارند، در صورتی که مشمول قوانین حمایتی خاص نباشند. 5- روستائیان و افراد خانواده آنها.
- طبق ماده 2 قانون تامین اجتماعی حمایت هایی که بیمه شدگان از آن برخوردارند عبارتند از: 1- حوادث و بیماری 2- بارداری 3- غرامت دستمزد؛ یعنی وجوهی که در ایام بیماری یا ناتوانی موقت پرداخت می شود. 4- از کار افتادگی 5- بازنشستگی 6- مرگ؛ پرداختی به بازماندگان 7- کمک ازدواج و عائله مندی 8- بیمه بیکاری؛ برای

مشمولين قانون تامين اجتماعي كه بدون اراده بيكار شده اند.

در سال 1383 باتاسيس وزارت رفاه و تامين اجتماعي، سازمان تامين اجتماعي تحت پوشش آن درآمد.

3- صندوق هاي بازنشستگي

در سال 1287 قانوني درباره حقوق وظيفه در مجلس اول به تصويب رسيد. به موجب اين قانون كه قانون وظيف نام داشت به وراث مستخدمين رسمي كه فوت مي شدند مقداري كالا و ميلغي پول پرداخت مي شد.

قانون استخدام كشوري مصوب آذر 1301 براي نخستين بار نظامي براي بازنشستگي به وجود آورد. در فصل چهارم قانون ياد شده درباره بازنشستگي موارد زير لحاظ شده بود:

الف- كارمند بعد از مدت معينه انجام خدمت و رسيدن به سني كه قاعداً توانايي انجام كار خود را از دست مي دهد بدون آنكه خدمتي ارائه دهد از حقوق و تامين اجتماعي بهره مند مي شود.

ب- هر كس كه به علت حادثه اي عليل و از كار افتاده و قادر به ادامه خدمت نباشد، بدون رعايت مدت خدمت و سن، مي تواند از مقرري خاصي استفاده كند.

ج- هر مستخدم كه فوت شود، خانواده او در حمايت كارفرمايش كه دولت است قرار مي گيرد.

قانون استخدام كشوري در سالهاي 1308، 1324، 1337 هجري شمسي تغييراتي نمود و سرانجام در سال 1345 قانون استخدام كشوري جديد به تصويب رسيد كه هنوز نيز اجرا مي شود. (سازمان بازنشستگي كشوري، ص15)

در تعريف بازنشستگي در قانون استخدام كشوري گفته شده است: بازنشستگي عبارت از حالي است كه كارمند رسمي دولت با داشتن شرايط معين سني و دارا شدن سنوات معينه از خدمت، طبق قانون و به موجب حكم مقام صلاحيت دار، اشتغال وي خاتمه يافته و مادام العمر مستحق دريافت حقوق بازنشستگي مي شود.

صندوق هاي بازنشستگي فعال در ايران و سال تاسيس آنها در جدول شماره 3 آورده شده است.

جدول شماره 3

فهرست صندوق هاي بازنشستگي فعال در جمهوري اسلامي ايران

ردیف	نام سازمان	سال تاسيس (هـ.ش.)
1	سازمان بازنشستگي كشوري	1301
2	سازمان تامين اجتماعي	--

1335	بازنشستگی نیروهای مسلح	3
1363	بازنشستگی مشترک بانکها	4
1339	بازنشستگی بانک مرکزی	5
1334	بازنشستگی شرکت مخابرات	6
1326	بازنشستگی ملی نفت ایران	7
1353	بازنشستگی شهرداری تهران	8
1353	بازنشستگی شرکت ملی فولاد	9
1369	بازنشستگی جهاد سازندگی	10
1359	بازنشستگی شرکت هواپیمایی ملی ج.ا. ایران	11
1355	بازنشستگی آینده ساز	12
1353	بازنشستگی سازمان بنادر و کشتیرانی ج.ا. ایران	13
1314	بازنشستگی شرکت سهامی بیمه ایران	14
--	بازنشستگی شرکت بیمه مرکزی ایران	15
1349	عمران و مراتع	16

ج- نهادهای مالی سرمایه گذاری در اوراق بهادار

اولین شرکت سرمایه گذاری مالی در ایران در سال 1354 به نام شرکت سرمایه گذاری ملی ایران و پس از آن نیز دو شرکت سرمایه گذاری بانکهای ایران و سرمایه گذاری ساختمانی بانکهای ایران در سال 1355 تأسیس گردیدند. (عباسعلی ارجمندی، 1372، ص2) فعالیت دو شرکت اخیر بعد از انقلاب اسلامی متوقف شد ولی «شرکت سرمایه گذاری ملی ایران» به فعالیت خود ادامه داد.

در حال حاضر شرکت های سرمایه گذاری زیر به عنوان شرکت های عمده پذیرفته در بورس اوراق بهادار تهران فعالیت می کنند: شرکت سرمایه گذاری توسعه صنایع بهشهر، شرکت سرمایه گذاری ملی ایران، شرکت سرمایه گذاری بانک سپه، شرکت سرمایه گذاری البرز، گروه صنعتی ملی، شرکت سرمایه گذاری مسکن، شرکت سرمایه گذاری صنایع پتروشیمی، شرکت سرمایه گذاری بانک ملی ایران و شرکت سرمایه گذاری غدیر.

شرکتهای سرمایه گذاری عمده خارج از بورس تهران نیز عبارتند از: شرکت سرمایه گذاری تامین اجتماعی، شرکت سرمایه گذاری شاهد و شرکت سرمایه گذاری سازمان صنایع ملی ایران.

3- بازارهای مالی در اقتصاد ایران

بازارهای مالی را می توان با توجه به عوامل مختلف تقسیم بندی نمود. از جمله این طبقه بندی ها می توان طبقه بندی بر حسب نوع حقوق (با درآمد ثابت و با درآمد متغیر)، بر حسب سررسید (کوتاه مدت یا بازار پول، بلند مدت یا بازار سرمایه)، بر حسب نحوه انتشار (بازار اولیه، بازار ثانویه)، بر حسب ساختار سازمانی (بازارهای سازمان یافته، بازارهای خارج از بورس)، بر حسب گستره موسسات (بازار پول، بازار سرمایه، بازار اطمینان) و... را نام برد.

طبقه بندی بر حسب گستره موسسات مالی متداول ترین طبقه بندی است که برای شناخت وظایف و کارکرد بازار مالی از آن استفاده می شود و ما نیز در این مقاله از آن استفاده می کنیم. در این تقسیم بندی از بازار مالی، فعالیت انواع موسسات در وظایف تامین مالی، ارائه خدمات مالی، سرمایه گذاری، تقلیل و توزیع ریسک خلاصه می شود.

الف- بازار پول

مشارکت کنندگان در بازار پول افراد یا واحدهای دارای مازاد نقدینگی هستند که منابع مالی خود را با سررسیدهای کوتاه مدت در اختیار می گذارند. مهم ترین وظیفه بازار پول، ایجاد تسهیلات برای واحدهای اقتصادی جهت ارضای نقدینگی در کوتاه مدت و نیز تامین سرمایه در گردش می باشد. در بازار پول، نقدینگی ابزارهای مالی بالاست و سرعت انجام مبادلات بسیار زیاد است. شناخته شده ترین نهاد بازار پول، بانکها هستند. در بازار پول، اوراق بهادار کوتاه مدت نیز وجود دارد.

موسسات مالی فعال در بازار پول عبارتند از: 1- بانکهای تجاری، 2- بانکهای تخصصی (با پرتفوی اعتباری کوتاه مدت)، 3- بانکهای خصوصی، 4- موسسات مالی غیر بانکی، 5- تعاونی های اعتبار، 6- صندوق های قرض الحسنه، 7- خزانه داری، و 8- بانک مرکزی به عنوان ناظر و سیاستگذار.

کوتاه مدت بودن اعتبارات و مطالبات مالی، ویژگی بازار پول است. بازار بین بانکی یکی از انواع بازارهای پول می باشد که بانکها در کوتاه مدت (از چند ساعت تا چند روز) به یکدیگر وام می دهند.

خزانه داری، صندوق و سازمان هماهنگ کننده امور دخل و خرج دولت است. طبق اصل 53 قانون اساسی تمامی دریافتی ها و پرداختی های دولت در خزانه متمرکز شده است. در واقع خزانه داری کل کشور مخارج دستگاه های دولتی را با برقراری نظام پرداخت غیر متمرکز از طریق ذی حسابان وزارت امور اقتصادی و دارایی کنترل می کند. از این رو خزانه وظیفه کنترل بودجه را نیز بر عهده دارد. (حاتمی زاده و دیگران، 1379، ص82) در ایران بازار پول سازمان یافته که ابزارهای مالی کوتاه مدت مبادله شوند وجود ندارد.

ب- بازار سرمایه

بازار سرمایه، بازاری برای تامین مالی وجوه در دراز مدت است و در برگیرنده اوراق بهادار با عواید متغیر می باشد و معمولاً سررسید آنها بیش از یکسال است.

بازرترین نهاد بازار سرمایه در اقتصاد ایران، بازار بورس اوراق بهادار، می باشد. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و وزارت امور اقتصادی و دارایی نقش سیاستگذار و ناظر را دارند.

ج- بازار تامین اطمینان

بازار تامین اطمینان، زمینه انتقال و توزیع ریسک فعالیت های سرمایه گذاری را فراهم می کند و توان ریسک پذیری سرمایه گذاری در بازار پول و به ویژه بازار سرمایه را افزایش می دهد. به عبارت دیگر بازار تامین اطمینان، ریسک های اقتصادی را توزیع می کند. این بازار از طریق خلق دارایی های مالی جدید و متنوع سازی این دارایی ها و توزیع آن در میان پس انداز کنندگان (سرمایه گذاران) که حاضر به پذیرش ریسک یا بازده غیر مطمئن هستند، ریسک فعالیت های اقتصادی را کاهش می دهند. در ایران بازار تامین اطمینان سازمان یافته وجود ندارد.

4- ابزارهای مالی

مقصود از ابزارهای مالی، روش های تامین مالی است. روش های تامین مالی به دو صورت: مستقیم و غیر مستقیم انجام می شود. در روش مستقیم صاحبان منابع مالی، وجوه خود را به اوراق بهادار تبدیل نموده و به طور مستقیم به تامین مالی واحدهای متقاضی می پردازند. در حالی که در روش غیر مستقیم از طریق واسطه های مالی اقدام می شود. بر این اساس ابزارهای مالی که تاکنون در بخش مالی اقتصاد ایران استفاده شده است، عبارتند از:

الف- سهام

سهام، ابزار مالی برای تامین مالی مستقیم است و در بورس اوراق بهادار مورد داد و ستد قرار می گیرد. قانون تاسیس بورس اوراق بهادار تهران در 24 اردیبهشت 1345 مورد تصویب قرار گرفت. فعالیت بورس تهران در سال 1346 با انجام معامله بر روی سهام بانک توسعه صنعتی و معدنی آغاز گردید. در همان سال، سهام شرکت سهامی نفت پارس در بورس پذیرفته و مورد معامله قرار گرفت. در سال 1347 سهام چهار شرکت سیمان شمال، سیمان تهران، قند نیشابور و بانک ایرانیان در بورس معامله شد. در سال 1351 تعداد شرکتهای پذیرفته شده در بورس به 23 شرکت بالغ گردید. در سالهای 1352، 1353، 1354، 1355 و 1356 این تعداد بترتیب به 34 و 43 و 59 و 76 و 102 شرکت رسید. 102 شرکت پذیرفته شده در بورس تهران در سال 1356 شامل: 24 بانک، 69 شرکت تولیدی، 4 شرکت بیمه خدماتی و 5 شرکت توسعه و سرمایه گذاری بود. در سال 1357 تعداد شرکتهای پذیرفته شده به 105 شرکت افزایش یافت. در سال 83 این تعداد به بیش از 400 شرکت افزایش یافته است. وضعیت معاملات شرکتهای پذیرفته شده در بورس در سالهای اخیر (دهه 70) در جدول شماره (4) نشان داده

شده است.

جدول شماره (4)

عملکرد بورس اوراق بهادار تهران (80-1356)

سال	ارزش داد و ستد (میلیارد ریال)	میانگین ارزش مبادلات روزانه (میلیارد ریال)
1370	478/2	1/9
1371	352	1/4
1372	515/6	2/13
1373	793/4	3/27
1374	1880/5	7/77
1375	4381/5	18/1
1376	2017/5	8/33
1377	3116/6	12/77
1378	5243/6	21/5
1379	9176/7	38/3
1380	7830/9	32/2
1381	22776/1	93/7
1382	66869/8	278/6
1383	104202/2	428/8

مأخذ: سازمان بورس اوراق بهادار تهران.

ب- اوراق مشارکت

با انتشار اوراق مشارکت طرح نواب توسط شهرداری تهران در مهرماه 1373 به مبلغ 250 میلیارد ریال و عرضه آن توسط بانک ملی ایران (به عنوان بانک کارگزار)، اوراق مشارکت به عنوان ابزار تامین مالی در بخش مالی ایران پا به عرصه وجود گذاشت تا جایگزین اوراق قرضه گردد. پس از آن اوراق مشارکت برای طرح های دیگری مانند: بازسازی حرم حضرت عبدالعظیم (آبان 1374)، طرح های بیمارستانی (بهمن 1374)، ثامن (مرداد 1375)، طرح تولید پیکان جدید (دی 1375)، شهرک های جدید (اردیبهشت 1376) و طرح های دیگر و همچنین مشارکت ملی

توسط بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران منتشر شد. (جدول شماره 5)

در 1376/6/30 قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید. طبق ماده (1) قانون، هدف از انتشار اوراق مشارکت، مشارکت عموم در اجرای طرح های عمرانی انتفاعی دولت، شرکتهای دولتی، شهرداری ها، موسسه ها و نهادهای عمومی غیر دولتی و موسسه های عام المنفعه و همچنین شرکتهای سهامی عام و خاص و شرکتهای تعاونی تولیدی است.

در ماده (2) این قانون، اوراق مشارکت، اوراق بهادار با نام یا بی نامی تعریف شده است که به موجب این قانون به قیمت اسمی مشخص برای مدت معین منتشر می شود و به سرمایه گذارانی که قصد مشارکت در اجرای طرح های انتفاعی دارند واگذار می گردد. (قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت مصوب 1376/6/30 مجلس شورای اسلامی). طبق گزارش

بانک مرکزی ج.ا.ایران تا پایان سال 1380 تعداد 20 طرح انتفاعی از طریق انتشار اوراق مشارکت اقدام به تامین مالی نموده اند. (بانک مرکزی ج.ا.ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه سال 1380، صص 220-221). دارندگان اوراق مشارکت تا زمان سررسید اوراق، سود علی الحسابی طبق نرخ اعلام شده دریافت می کنند. سپس در سررسید ما به التفاوت سود علی الحساب و سود قطعی به دارنده اوراق پرداخت می گردد.

سود	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	24مرحله 1 20مرحله 2	20	20	20	20	20	20	20	
نوع	ملی	ملی	تجارت	ملی	ملی	مسکن	ملی	صادرات	ملت	ملی	ملی	ملی	ملی	صادرات	ملت	ملی	ملی	ملی	ملی	ملی	
مبلغ	30	200	300	2250	50	35	513/1	80	30	70	250	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال
تعداد	1	1	1	1	1	1	2	3	1	1	4	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال
تعداد	2/5	2/5	3	3	4	3	4	5	5	2/5	4	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال
تاریخ	آذر 1377	آبان 1377	آبان 1377	اسفند 1376	آذر 1376	اردیبهشت 1376	دی 1375	مرداد 1375	بهمن 1374	آبان 1374	مه 1373	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال	ریال

دولت	شرکت داروسازی زکریای تبریز	شرکت پتروشیمی خارک	وزارت نیرو	دولت	شرکت توسعه و عمران آذربایجان	شرکت عمران شهرهای جدید	ایران خودرو	شرکت مسکن سازان خراسان	وزارت مسکن و شهرسازی	شهرداری تهران حرم حضرت عبدالعظیم	شهرداری و شهرداری تهران	نام مشترک کننده لوراق
مشارکت ملی	داروسازی زکریای تبریز	متانول خارک	نیرو (تبصره 48)	مشارکت ملی (تبصره 16)	غرب بازار تبریز	شرکتهای جدید	طرح تولید پیکان جدید	ثامن	طرحهای بیمارستانی (تبصره 68)	شهر سالم و بازسازی حرم حضرت عبد العظیم	طرح نواب	نام لوراق مشترک

20	19	19	19	19	19	19	19	20	نخ سود عالي الحساب درصد رسد	دوره جدول شماره (5) وضعیت لوراق
ملی	کشاورزی و تجارت	توضیح	تجارت	کشاورزی	سپه	ملی، ملت سپه	ملی	نام بانک کارگزار	مشارکت مشترک شده (80) مبلغ مشترک شده میلیارد ریال (1373)	
130	300	2000	150	100	150	2000	70	مراحل انتشار	مدت لوراق (سال)	
2	1	3	1	1	1	3	1	تاریخ اولین انتشار	نشر لوراق	
4	3	4	3	3	4	4	4	اسفند 1377	شرکت فولاد میبد یزد	
مهر 1379	آبان 1379	مرداد 1379	بهمن 1378	بهمن 1378	آبان 1378	شهریور 1378	دولت	وزارت نیرو	وزارت جهاد کشاورزی (شرکت شیلات ایران)	
شرکت پلی اکریل ایران	وزارت نیرو	دولت	وزارت نیرو	وزارت جهاد کشاورزی (شرکت شیلات ایران)	وزارت نیرو	دولت	دولت	شرکت فولاد میبد یزد	نشر لوراق	

نام لوراق مشارکت	فولاد میبد یزد	مشارکت ملی (بندالف تبصره 48)	سدکرخه (بند ب تبصره 48)	شیلات (تبصره 48)	نیرو(بندب تبصره48)	مشارکت ملی (بند الف تبصره 48)	نیرو(بندب تبصره 48)	تولید اکریلیک
ادامه جدول شماره (5) وضعیت اوراق	نرخ سود علی الحساب درصدرسال	17	17	17	17	17	17	17
نام بانک کارگزار	صادرات	صادرات	تجارت وکشاوری	بانکها(1)	صادرات	مسکن	کشاورزی	بانکها(2) ملی
مبلغ منتشرشده	1500	400	500	2000	400	100	200	2000
مدت اوراق سال	4	4	3	5	5	3	5	1
مراحل انتشار	1	1	1	1	1	1	1	1
تاریخ اولین انتشار	80/4/12	80/7/14	80/7/28	80/7/26	80/11/20	80/12/01	80/12/25	80/12/05
ناشر اوراق	وزارت نیرو	وزارت راه و ترابری	وزارت امور اقتصادی و دارایی	وزارت جهاد کشاورزی	وزارت مسکن وشهرسازی	وزارت جهاد کشاورزی	وزارت جهاد کشاورزی	بانک مرکزی ایران خودرو
نام اوراق مشارکت	طرحهای بخش برق	توسعه شیکه راه آهن	توسعه طرحهای آبرسانی	مشارکت ملی	توسعه طرح نیشکر	توسعه طرح عمران و شهري	توسعه طرح شیلات	اجرای سیاستهای پولی

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه سال 1380 و 1379.

ج- اسناد خزانه و اوراق قرضه

اسناد خزانه اولین بار به موجب ماده (2) قانون اصلاح قانون بودجه سال 1320 کل کشور انتشار یافت. در این قانون به وزارت دارایی اجازه داده شد اسناد خزانه را با سررسیدهایی که از چهارماه تجاوز نمی‌کند به جریان گذاشته و اعتبار لازم برای بهره آن را در بودجه هر سال منظور دارد. این مجوز در سال بعد (1321) لغو گردید. در واقع به دلیل عدم استقبال مردم از این اسناد، سازمان‌های دولتی مکلف به خرید آن شدند. (وزارت امور اقتصادی و دارایی، سیاست پولی، انتخاب ابزاری ... ، 1373، ص26).

به موجب «لایحه قانونی مربوط به انتشار دو میلیارد برگهای وام یکصد ریالی به دولت» مصوب 26 مرداد 1330

به دولت اجازه داده شد تا در صورتی که ضرورت ایجاد نماید برای کلیه امور مربوط به اجرای قانون ملی شدن صنعت نفت تا حدود دو میلیارد ریال به عنوان قرضه ملی به مدت 2 سال برگزیه‌های وام یکصد ریالی بی‌نام و قابل انتقال با بهره سالانه 6 درصدی منتشر نماید. این اوراق قرضه ملی که در زمان دولت دکتر مصدق انتشار یافت به اعتبار دولت وقت و به لحاظ جنبه‌های ملی و حمایتی از کشور و خصوصیات اوراق قرضه منتشره مورد استقبال قرار گرفت. (همان، ص 26).

در سال 1341 هیأت دولت به وزارت دارایی اجازه داد اقدام به انتشار اسناد خزانه سه ماهه، شش ماهه و یکساله با بهره ثابت 6 درصد در سال بنماید. اولین سری اسناد خزانه در تیرماه 1343 به معرض فروش گذاشته شد. در بهمن 1343 قانون انتشار اسناد خزانه به تصویب مجلسین رسید و به دولت اجازه انتشار اسناد خزانه داده شد.

در قانون بودجه سال 1346 به دولت اجازه انتشار اوراق قرضه دفاعی داده شد، لیکن به دلیل عدم آمادگی بازار برای خرید اوراق منتشره، تمامی آنها توسط بانک مرکزی ایران خریداری شد. فروش اوراق قرضه دفاعی در سالهای 1347 و 1348 و 1349 ادامه یافت که بانک مرکزی ایران، شرکت ملی نفت ایران و بانک ملی ایران آنرا خریداری کردند. (وزارت امور اقتصادی و دارایی، اوراق قرضه و نقش آن در بازار سرمایه ایران، 1357، ص 18).

در سال 1346 قانون انتشار اوراق قرضه کشاورزی به تصویب رسید. به موجب این مجوز به بانک کشاورزی ایران اجازه داده شد برای نیازهای اعتباری جهت امور کشاورزی و عمرانی کشور، اوراق بهاداری به نام اوراق قرضه بانک کشاورزی منتشر نماید. میزان کمی از اوراق مذکور توسط مردم و مؤسسات خصوصی خریداری گردید و بقیه به مؤسسات دولتی و بانکها فروخته شد. (وزارت امور اقتصادی و دارایی سیاست پولی، انتخاب ابزاری ... ، 1373، ص 27)

استفاده از اوراق قرضه به منظور تأمین قسمتی از کسری بودجه عمومی دولت از سال 1348 با انتشار اوراق قرضه یکساله و دوساله آغاز گردید و در سالهای بعد برای تأمین مالی دولت و همچنین جهت بازپرداخت اوراق قرضه منتشره در سالهای قبل ادامه یافت. (وزارت امور اقتصادی و دارایی، «اوراق قرضه و نقش آن در بازار سرمایه ایران» 1357، ص 2).

در مرداد سال 1350 به منظور پرداخت بهای املاک واقع در پروژه منطقه عباس‌آباد، اوراق قرضه هفت ساله منتشر گردید و مبالغ آن تحویل مالکان اراضی عباس‌آباد شد. (همان، ص 23).

در اردیبهشت سال 1345 به منظور اجرای قانون تبدیل قبوض خرده مالکان مشمول قانون تعیین و فروش املاک مورد اجاره به زارعین مستأجر، قبوض مرحله سوم اصلاحات ارضی به اوراق قرضه دو ساله، سه ساله، پنج ساله و هفت ساله تبدیل گردید و در اختیار بانک تعاون کشاورزی ایران قرار گرفت و به تدریج به مالکان تحویل شد. (همان، ص 24).

در سال 1354 پس از تأسیس «سازمان مالی گسترش مالکیت واحدهای تولیدی»، در مقابل سهام انتقالی از واحدهای تولیدی به سازمان مذکور اوراق قرضه در انواع دو ساله، سه ساله و پنج ساله با نرخ بهره‌ای برابر با نرخ بهره اوراق قرضه دولتی و با عنوان «اوراق قرضه گسترش مالکیت واحدهای تولیدی» منتشر و به بانک ملی ایران تحویل گردید تا در مقابل دریافت سهام از صاحبان واحدهای تولیدی مشمول قانون به آنان تحویل نماید. اوراق قرضه سازمان یاد شده از خرداد 1355 در بورس اوراق بهادار تهران مورد معامله قرار گرفت. (همان، ص 24).

پس از انقلاب اسلامی به موجب مصوبه مورخ 1358/9/13 شورای انقلاب به دولت اجازه داد اوراق قرضه بدو بهره بابت مطالبات بانک مرکزی جمهوری اسلامی ناشی از اعتباراتی که به تضمین و یا تعهد سازمان برنامه و بودجه توسط بانک مرکزی ایران اعطا شده است، منتشر کرده و برای تسویه مطالبات یاد شده در اختیار بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران قرار دهد. اوراق قرضه بدون بهره منتشره در انواع سه ساله، پنج ساله و هفت ساله بوده و سررسید بازپرداخت این اوراق از سال 1370 تا 1376 بوده است. (وزارت امور اقتصادی و دارایی، سیاست پولی انتخاب ابزاری ... ، 1373، ص 30).

انتشار اوراق قرضه عمومی پس از انقلاب اسلامی ممنوع گردید. به همین جهت اوراق قرضه بدون بهره منتشره پس از انقلاب صرفاً بمنظور تأمین نیاز بانکها و جایگزینی اوراق سررسید شده و همچنین تأمین نرخ بهره اوراق قرضه در جریان، انتشار یافته است.

د- سپرده‌های بانکی

این ابزار مالی به صورت سپرده‌های کوتاه مدت و یکساله، دو ساله، سه ساله و پنج ساله توسط شبکه بانکی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

5- قوانین حاکم بر بخش مالی

مهم ترین قوانین مربوط به بازار سرمایه عبارتند از: بخشی از قانون تجارت، قانون تأسیس بورس اوراق بهادار تهران و قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت

مهم ترین قوانین مربوط به فعالیت بانکها نیز عبارتند از: قانون پولی و بانکی کشور - مصوب 1351 و قانون عملیات بانکی بدون ربا - مصوب شهریور 1362

قانون تأسیس بیمه مرکزی ایران و بیمه گری مصوب 1350/3/29 مجلس شورای ملی، نیز مهمترین قانون حاکم بر بیمه گری در کشور است.

6- ارگان های سیاستگذار

وزارت امور اقتصادی و دارایی و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، دو ارگان سیاستگذار در بخش مالی اقتصاد ایران هستند.

7- ممیزات بازارهای مالی اسلامی پس از انقلاب اسلامی

اهم ممیزات بازارهای مالی اسلامی عبارتند از:

- جایگزینی بانکداری مبتنی بر عقود اسلامی
- برقراری سود به جای بهره در تجهیز و تخصیص منابع بانکی
- حذف تامین مالی از راه اوراق قرضه در بورس اوراق بهادار
- به کارگیری اوراق مشارکت برای تامین مالی (طرح های انتفاعی و اجرای سیاست پولی)
- ایجاد صندوق های قرض الحسنه

ساختار بخش مالی در جمهوری اسلامی ایران در جدول شماره (6) نشان داده شده است.

8- چالش های بخش مالی

- بخش مالی ایران، بانک محور (پایه بانکی) است. بانکها حدود 90% تامین مالی کشور را انجام می دهند و لذا نقش انحصاری دارند.
- فقدان تعادل بودجه دولت و تامین کسری مداوم بودجه از نظام بانکی، تخصیص غیر بهینه منابع به همراه سهمیه بندی اعتباری، ارایه تسهیلات با نرخ های ترجیحی، دخالت دولت در تعیین نرخ سود بانکی و برقراری تسهیلات تکلیفی در نظام بانکی از جمله مواردی است که حتی انجام وظایف بازار پول را با مشکل مواجه ساخته است.
- بازار سرمایه کشور که به طور عمده در بورس اوراق بهادار حضور دارد پاسخگویی نیازهای گسترده تامین مالی کشور نیست.
- بازار تامین اطمینان سازمان یافته در کشور وجود ندارد.
- سیاست پولی در خدمت سیاست مالی است و به شدت از آن تاثیر می پذیرد.
- ابزارهای مستقیم سیاست پولی مانند: نسبت های قانونی نقدینگی، تعیین سقف های اعتباری، کنترل نرخ های سود و تنزیل مجدد بانک ها برای کنترل تورم و تخصیص بهینه منابع در اقتصاد ایران کارایی اندک دارند و از ابزارهای غیر مستقیم سیاست پولی مانند: سپرده های بخش عمومی، حراج اعتباری، عملیات بازار باز و عملیات سوآپ ارزی، استفاده نمی شود.
- به انضباط مالی دولت، توجه لازم معطوف نشده است و لذا مالیات تورمی از مردم اخذ می شود که منجر به کاهش قدرت خرید مردم می گردد.
- فعالیت بیمه در کشور عمدتاً به صورت دولتی و انحصاری است.
- قوانین و مقررات فعالیت شرکتهای بیمه، قدیمی و محدود کننده هستند.

- از کاستي هاي مهم بازار اوراق بهادار کشور فقدان قوانين و مقررات جامع بازارهاي مالي بويژه بازار سرمايه است. قوانيني که نظم بازارها را تضمين کنند و دارندگان سرمايه احساس امنيت نمايند. قوانين لازم براي نظارت بر فعاليتهاي بازارهاي مالي به ويژه بازار سرمايه عبارتند از:

1- قانون اوراق بهادار و بازار سرمايه

2- قانون اختيار معاملات و معاملات آتي

3- قانون بازارهاي خارج از بورس

4- قانون شرکت ها و بانک هاي سرمايه گذاري

5- قانون شرکت هاي رتبه بندي اوراق بهادار

- عدم تنوع اوراق بهادار موجود در بازار اوراق بهادار: ابزار هاي مالي مورد استفاده در بازار اوراق بهادار کشور، سهام عادي و اوراق مشارکت مي باشد. اين در حالي است که امروزه با رويکرد مهندسي مالي، ابزارهاي مالي روز به روز در حال ازدياد است. از جمله اين اوراق مي توان به اوراق مشتقه، اوراق بهادار پيوندی و تبديل به اوراق بهادار کردن دارائي ها اشاره نمود که در بازار اوراق بهادار ايران وجود ندارند.

جدول شماره (6): ساختار بخش مالي در جمهوري اسلامي ايران

بانک ملتي - بانک سپه - بانک تجارت - بانک ملي	بانکهاي تجاري	سپرده اي	نهادهاي مالي
ايران - بانک صادرات ايران - بانک رفاه	بانکهاي تخصصي		
بانک مسکن - بانک کشاورزي - بانک صنعت و معدن - بانک توسعه صادرات ايران	بانکهاي خصوصي		
بانک پارسيان - بانک اقتصاد نوين - بانک سامان	مؤسسات مالي غيربانکي		
- بانک کارآفرين	تعاوني هاي اعتبار		
موسسه مالي و اعتباري بنياد - موسسه اعتباري توسعه	تعاوني اعتبار		
ثامن الائمه - تعاوني اعتبار و ...			

سازمان اقتصاد اسلامي ايران - صندوق قرض الحسنه جاويد - صندوق قرض الحسنه امام صادق(ع) و ...	صندوقهاي قرض الحسنه		
بيمه ايران - بيمه البرز - بيمه آسيا - بيمه دانا	بيمه هاي بازرگاني		
سازمان تامين اجتماعي - سازمان بيمه خدمات درماني	بيمه هاي اجتماعي		
صندوق بازنشستگي نيروهاي مسلح - صندوق بازنشستگي کارکنان شرکت ملي نفت ايران - صندوق بازنشستگي جهاد - صندوق بازنشستگي شرکت ملي فولاد ايران - سازمان بازنشستگي كشوري - صندوق بازنشستگي بانکها - صندوق بازنشستگي بانک مركزي - صندوق بازنشستگي شهرداري تهران - صندوق بازنشستگي کارکنان هواپيمايي کشور - صندوق بازنشستگي صدا و سيما - صندوق بازنشستگي سازمان بنادر و کشتيراني و ...	صندوقهاي بازنشستگي	قراردادي	

شرکت سرمایه گذاری توسعه صنایع بهشهر - شرکت سرمایه گذاری ملی ایران - شرکت سرمایه گذاری بانک سپه - شرکت سرمایه گذاری البرز - گروه صنعتی ملی - شرکت سرمایه گذاری مسکن - شرکت سرمایه گذاری صنایع پتروشیمی - شرکت سرمایه گذاری بانک ملی ایران - شرکت سرمایه گذاری غدیر و...	شرکتهای پذیرفته شده در بورس تهران	شرکتهای سرمایه گذاری در اوراق بهادار	سرمایه گذاری
شرکت سرمایه گذاری تامین اجتماعی - شرکت سرمایه گذاری شاهد - شرکت سرمایه گذاری سازمان صنایع ملی و...	شرکتهای خارج از بورس تهران		

ادامه جدول

بازار پول متشکل وجود ندارد	بازار پول	بازارهای مالی
سازمان بورس اوراق بهادار تهران	بازار سرمایه	
	سهام	ابزارهای مالی
	اوراق	
در بانک کار آفرین	مشارکت	
	گواهی سپرده های بانکی	ارگانهای سیاستگذار
شورای پول و اعتبار -	بانک مرکزی	

شورای بورس	جمهوری اسلامی ایران و وزارت امور اقتصاد و دارایی	در بخش مالی ایران
------------	---	-------------------

نتیجه گیری

بخش مالی ایران دارای ساختاری است که در طول سه ربع قرن شکل گرفته است. بانک های تجاری و تخصصی، نهادهای مسلط در بخش مالی اقتصاد ایران را تشکیل می دهند. از این رو بخش مالی ایران بخش پایه بانکی است. بیمه های بازرگانی و صندوق های بازنشستگی نهاد مالی غالب در بخش نهادهای مالی قراردادی در اقتصاد ایران هستند. ابزار مالی اوراق قرضه و اسناد خزانه پس از انقلاب اسلامی، ممنوع گردیده و اوراق مشارکت جایگزین آن شده است. ساماندهی بازار سرمایه، کاهش مداخله های دولت در بازار پول و افزایش رقابت، مهمترین چالش های بخش مالی در اقتصاد ایران را تشکیل می دهند.

منابع:

- 1- ارجمندی، عباسعلی، شناخت بازار سرمایه و معرفی جایگاه شرکت سرمایه گذاری ملی ایران، آذر 1372.
- 2- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه سال 1380.
- 3- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه سال 1379.
- 4- پوریان، حیدر و همکاران، بررسی بازار سرمایه در رابطه با توسعه صنعتی کشور، موسسه عالی پژوهش در برنامه ریزی و توسعه، سازمان برنامه و بودجه، خرداد 1373.
- 5- پژویان، جمشید، سیاستهای حمایتی از قشرهای آسیب پذیر، انتشارات معاونت امور اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی، 1373.
- 6- پیروزفر، اکبر، بانک و بانکداری در ایران، انتشارات بانک ملت، 1373.
- 7- جمشیدی، ابوالقاسم، سیاستگذاران پولی در ایران، انتشارات شرکت سرمایه گذاری توسعه صنعتی ایران، دی 1381.
- 8- حاتمی زاده، زیور، افشین جنانی و سعیدی صادقی، آشنایی با خزانه داری کل کشور، فصلنامه پژوهش ها و سیاستهای اقتصادی، سال هشتم، شماره 13، بهار 1379.
- 9- دفتر مطالعات و پژوهشهای بیمه ای، تحولات بیمه های بازرگانی در ایران؛ از آغاز تا سال 1370، انتشارات بیمه مرکزی ایران، 1372.
- 10- سازمان بورس اوراق بهادار تهران، قانون تاسیس بورس اوراق بهادار تهران، 1345.
- 11- سازمان بازنشستگی کشوری، قوانین و مقررات بازنشستگی کشوری، تهران، خرداد 1366.
- 12- سازمان بورس اوراق بهادار تهران، نگاهی به نقش بورس در اقتصاد کشور و عملکرد بورس تهران از تاریخ تاسیس تا پایان سال 1372، مهر 1373.
- 13- سازمان برنامه و بودجه، اوراق قرضه در جریان و انتشار اوراق قرضه جدید، 1365.

- 14- شرکت سرمایه گذاری سازمان صنایع ملی ایران، *بازار پول از دیدگاه نظری*، گزارش تحقیقی شماره 33، شهریور 1372.
- 15- شرکت سرمایه گذاری سازمان صنایع ملی ایران، *بازارهای سرمایه*، گزارش تحقیقی شماره 34، مهر ماه 1372.
- 16- طالب، مهدی، *تامین اجتماعی، بنیاد فرهنگی رضوی*، 1368.
- 17- عنایت، سید ابراهیم، *مشکلات و تنگناهای بازار سرمایه در ایران*، فصلنامه پژوهشنامه اقتصادی، سال اول، شماره سوم، زمستان 1380.
- 18- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- 19- ماجدی، علی و حسن گلریز، *پول و بانک از نظریه تا سیاستگذاری*، انتشارات مرکز آموزش بانکداری، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، 1368.
- 20- مهر، فرهنگ، *حقوق کار و بیمه های اجتماعی*، انتشارات موسسه عالی حسابداری، چاپ سوم، 1348.
- 21- والی نژاد، مرتضی، *مجموعه قوانین و مقررات بانکی*، انتشارات مرکز آموزش بانکداری، بانک مرکزی ج.ا.ایران، 1368.
- 22- موسسه تحقیقات پولی و بانکی، *تجهیز منابع سرمایه ای، همایش چالش ها و چشم اندازهای توسعه ایران*، سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، اسفند 1381.
- 23- وزارت امور اقتصادی و دارایی، معاونت امور اقتصادی، دفتر تحقیقات و سیاستهای مالی، *بررسی وضعیت صنعت بیمه در ایران*، 1375.
- 24- وزارت امور اقتصادی و دارایی، سیاست پولی، *انتخاب ابزاری به عنوان جایگزین سیاست انتشار و خرید و فروش اوراق قرضه با توجه به موازین اسلامی*، انتشارات معاونت امور اقتصادی، 1373.
- 25- وزارت امور اقتصادی و دارایی، اوراق قرضه و نقش آن در بازار سرمایه ایران، 1357.

* استادیار پژوهشکده اقتصاد پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

[1] - ملی، صادرات، ملت، تجارت، سپه، رفاه کارگران و کشاورزی

نشریه مرکز تحقیقات دانشگاه امام صادق علیه السلام
فصلنامه پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام / شماره 25 / بهار 1384